

Karistusõiguse eriosa terminitest isikuvastaste süütegude näitel (2)

Jaan Sootak

Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor

4. Tervisekahjustus

4.1. Kehavigastus, tervisekahjustus ja trauma

Tervisevastased süüteod (KarS 9. ptk 2. jagu) moodustavad traditsioonilise süüteoliigi, mis ei puudu vist küll ühestki karistusseadustikust. Kriminaalkoodeks nimetas tervisevastaseid süüteguisid *kehavigastusteks*, mille üks sagedamini esinev, kuid siiski mitte alati nõutav tunnus oli tervise kahjustamine – nii oli KrK § 112 lõike 1 alusel karistatav kehavigastuse tekitamine, mis ei põhjustanud terviseriket, kuna aga sama paragrahvi lõige 2 sätestas terviserikkega kehavigastuse. Seega oli kehavigastus üldmõiste, mis hõlmas ka terviserikke.⁸⁷

KarS loobus *kehavigastusest* põhjendusega, et kui tervis on inimese vaimse ja kehalise heaolu seisund, siis on tervise kahjustamine suunatud nii vaimu kui ka keha vastu. Ka võib keha vigastamine (näiteks jala amputeerimine) olla patsiendi nõusolekul toime pandud tegu ning seega ei kahjusta tervist, vaid hoopis parandab seda või vähemalt hoiab ära halvenemise. Kuigi *kehavigastus* on seadusest kadunud, on ta siiski tavakeelde ja juristide kõnepruuki, ka kohtulahenditesse alles jäänud.⁸⁸ Füüsilise trauma korral on keelend sisuliselt ka õige (näib, et selle termini kasutamine kohtulahendites on lausa reegel), organismi psüühilise kahjustamise korral muidugi mitte.

Trauma ([vanakreeka](#) *τραῦμα*, vigastus, haav) on enamasti välisteguri mõjul tekkinud tervisekahjustus. Trauma võib olla kinnine (nt põrutus, vapustus, rebend, nikastus, kinnine luumurd) või lahtine (nt haav, lahtine luumurd), samuti otsene (ilmneb kohal, kus välistegur toimus, näiteks löike-torkehaav) või kaudne (nt kukkumisest tekkinud koljupõhimikumurd). Trauma on kirjanduses kasutusel vigastuse või tervisekahjustuse sünonüümina, st vastavate mõistete avamisel.⁸⁹ Enam levinud on see termin siiski kohtulahendites, kus teda kasutatakse pigem vigastuse meditsiiniliseks kirjeldamiseks, nt koljutrauma, peatrauma, tõmp trauma jm.⁹⁰

4.2. Raskusastmed

Tervisekahjustust käsitlev jagu ise liigendub kaheks: tervist kahjustavad süüteod (1. jaotis, §-d 118 ja 119¹) ja vägivallateod (2. jaotis, §-d 120 ja 121). Liigitus on tinglik, sest mõlemas jaotises on juttu tervisekahjustusest – kui 1. jaotises räägitakse raskest tervisekahjustusest, siis § 121 üks koosseisutegusid on lihtsalt tervisekahjustus. Viimane on aga omakorda astmestatud n.ö tavaliseks (lg 1) ja vähemalt neli nädalat kestvaks (lg 2 p 1). Seega saame raskusastme järgi rääkida kolmest tervisekahjustuse liigist, mis peaksid mahtuma üldmõiste *tervisekahjustus* alla. Kehtiv seadus on loobunud

⁸⁷ KrKK (viide 10), § 107 komm. 1.

⁸⁸ Nt RK 3-1-1-54-16 p 2.1, 4.3, 13, 3-1-1-60-16 p 4, 3-1-1-76-16 p 15, 18-19 jm.

⁸⁹ Lähemalt: KarSK (viide 3), § 118 komm. 8.1; J. Sootak. Isikuvastased süüteod (viide 7), ptk II vnr 9-10.

⁹⁰ Nt 3-1-1-80-02 p 6, 3-1-1-77-07, 3-1-1-30-12 p 24, 3-1-1-68-12 p 3.

tervisekahjustuse liigitamisest üliiraskeks, raskeks ja kergeks, nagu see oli KrK §-des 107, 108 ja 112. Et aga KarS §-s 121 sisaldub kaks tervisekahjustuse astet, vajaksid need siiski ka nimetusi.

Vabariigi Valitsuse 13.8.2002. aasta määruse (RT I 2014, 12) § 5 lõige 2 liigitab tervisekahjustused küll nende kestuse järgi: a) kuni neli nädalat, b) rohkem kui neli nädalat ja vähem kui neli kuud, c) vähemalt neli kuud, kuid on loobunud varasema redaktsiooni nimetustest *lühiajaline* ja *pikaajaline*. Need terminid ei jõudnud ka kohtupraktikas kinnistuda.⁹¹ Olen kasutanud väljendit *kestev, kuid mitteraske*, aga seegi ei ole piisavalt täpne, sest iga tervisekahjustus kestab mõnda aega.⁹²

Seaduse liigituse puudumine ei takista aga kohtupraktikat kasutamast kehavigastuse iseloomustamisel mitmesuguseid epiteete, mis aitavad vigastuse raskust kirjeldada ja mida võib ju hea tahtmise juures nimetada ka õiguskeele osadeks. Nii leiame kohtulahenditest *raske*⁹³, *kerge*⁹⁴, *suhteliselt kerge*⁹⁵, *tõsise*⁹⁶ ja *surmava*⁹⁷ kehavigastuse ning *püsiva iseloomuga kehavigastuse* ja *kerge iseloomuga tervisekahjustuse*⁹⁸. Viitega VÕS §-le 130 võib leida ka väljendi *tervisekahjustus või kehavigastus*, mis vähemalt karistusõiguslikul taustal jääb siiski arusaamatuks.⁹⁹

4.3. Löömine, pekmine ja piinamine

Kriminaalkoodeks sätestas §-des 107–112 kehavigastuse liigid, kuid lisaks neile tundis seadustik veel §-s 113 vägivallategusid – *löömist, peksmist või muud valu põhjustanud vägivallategu*. Omaette kuriteona oli §-s 114 sätestatud piinamine. KarS terminit *vägivallategu* ei kasuta, kuid seadustiku esialgne redaktsioon (§ 121) nimetas kehalise väärkohtlemise liikidena samuti *löömist, peksmist ja valu põhjustanud muud kehalist väärkohtlemist*. Karistusõiguse revisjoni käigus aga § 121 teksti muudeti – sealt kustutati *löömine* ja *pekmine*.¹⁰⁰ Mõistagi ei tähenda see nimetatud tegude dekriminaliseerimist. Need moodustavad endiselt üldmõistega *kehaline väärkohtlemine* hõlmatud koosseisuteod ning on kohtulahendites samade terminitega endiselt esindatud.¹⁰¹

KrK § 114 ja KarS § 122 nägid ette vastutuse piinamise eest, kusjuures viimane andis ka selle kuriteo legaaldefiniitsiooni: järjepidev või suurt valu põhjustanud kehaline väärkohtlemine. Karistusõiguse revisjoniga § 122 tühistati; piinamine on aga karistatav ametialase süüteona § 290¹ järgi samuti suure või järjepideva valu põhjustamisena, kusjuures valu võib olla nii kehaline kui hingeline. *Valu* on §-st 121 pärinev õigustermin, mis selle sätte kontekstis tähendab organismi kaitsefunktsioonina kudede tegeliku või potentsiaalse kahjustamise või ülekoormamisega kaasnevat ebameeldivat aistingut ja tundeelamust.¹⁰²

⁹¹ Siiski nt üks lahend: RK 3-1-1-38-12 p 6.4.

⁹² **J. Sootak**. Isikuvastased süüteod (viide 7), ptk III vnr 14.

⁹³ RK 3-1-1-54-16 p 6.1-6.2.

⁹⁴ RK 3-1-1-27-16 p 6.1.

⁹⁵ RK 3-1-1-99-12 p 8.

⁹⁶ RK 3-1-1-17-16 p 4.1.2.

⁹⁷ RK 3-1-1-101-15 p 38.

⁹⁸ RK 3-1-1-116-12 p 8.1.2.

⁹⁹ RK 3-1-1-31-13 p 12, 3-1-1-117-12 p 5.2. Nende mõistete sisu ei ole avatud: VÕSK (viide 70) § 130 komm. 1 jj.

¹⁰⁰ RT I 2014, 1.

¹⁰¹ Nt: RK 3-1-1-61-15 p 5.2.

¹⁰² RK 3-1-1-29-15 p 11.1

Kui jätta ka siinkohal vastamata küsimus, kas inimesel on hing, siis tuleb ikkagi vastata küsimusele, mis on *hingeline valu*. Kirjanduses on see määratletud kui vaimne ehk psüühiline kannatus.¹⁰³ Õigusteadusel ja kohtupraktikal tuleb mõistagi tegelda selle mõiste sisustamisega, lahendades muuhulgas küsimuse, kas hingeline valu § 290¹ mõttes ja valu kui § 121 koosseisutunnus on sisult samad. Õigusterminoloogia seisukohalt tuleb aga võtta teadmiseks, et *hing* on end õigustumõistete hulgas kindlalt sisse seadmas.

5. Kakluses osalemine

5.1. Kaklus

KarS revisjoniga on toodud Saksamaa StGB § 231 eeskujul seadustikku uus koosseis – kakluses osalemine (§ 119¹). Sellega on toodud Eesti karistusõigusesse ka mitmed uued terminid.

Kõigepealt *kaklus*, mis StGB sõnastuses on *Schlägerei* – täpse tõlkena *lööming*, mis aga argooliku värvingu tõttu seadusesse ei kõlba. Saksa kirjanduses kasutatakse mõiste sisustamiseks ka keelendit *Raufhandel* või *Rauferei* tüvest *Rauf*, mis samuti tähendavad kismat, löömingut või kaklust.¹⁰⁴ Kaklemist määratletakse üldkeeles kui *käsitsi koos olles, hoope jagades tülitsema; rüseldes tülitsema*.¹⁰⁵ On aga ka leitud, et *raufen* ehk kaklema tähendab võitlust ilma relvadeta ja enamasti nalja või lõbu pärast (*zum Spaß*).¹⁰⁶ Sõandamata hakata etümoloogidega vaidlema, tuleb siiski nentida, et vähemalt karistusõiguses on asi naljast kaugel – kakluses osalemine on karistatav, kui sellega kaasneb surm või raske tervisekahjustus.

Seadus ise kakluse mõistet ei anna, õiguskirjanduses määratletakse kaklust kui vähemalt kolme inimese vastastikust kehalist väärkohtlemist – seega siis löömine, peksmine ja tegevus, mis väliselt meenutab maadlust.¹⁰⁷ Siia juurde võib lisada ka ülaltoodud kirjelduse – tülitsedes hoope jagama, rüselema jms. Muidugi võivad ka kaks inimest omavahel kakelda, kuid sellise löömingu käigus põhjustatud tagajärg – surm või raske tervisekahjustus – tuleb subsumeerida mitte kõnesoleva § 119¹, vaid § 113 või 118 alla; seega ei ole niisugune kaklus karistusõiguslik.¹⁰⁸

Kaklus ei ole siiski eesti õiguskeeles täiesti uus mõiste. Nimelt on kirjandus ja kohtupraktika seisukohal, et hädakaitseisund (§ 28) on välistatud *vastastikuse kakluse* korral – ründaja ja kaitsja roll vahetub pidevalt ning kumbki pool ei saa toetuda oma tegevuse hindamisel hädakaitseisundile. Alles siis, kui üks pool muutub võitlusvõimetuks või väljendab selgelt soovi võitlusest loobuda, lakkab kaklust olemas *vastastikune*. Sellise vastastikuse kakluse analüüs ei allu aga samadele reeglitele, mis § 119¹ kaklus.¹⁰⁹

¹⁰³ KarSK (viide 3), § 290¹ komm. 4.3.

¹⁰⁴ Nt StGB-Schönke/Schröder (viide 61), § 231 vnr 1; Wörterbuch der deutschen Sprache. München: Deutsche Taschenbuch Verlag 1997, lk 733.

¹⁰⁵ EES (viide 39), lk 120; EKKS II.1 1992 (viide 25), lk 60–61.

¹⁰⁶ Suur saksa-eesti seletav sõnaraamat. Tallinn: TEA 2012, lk 487.

¹⁰⁷ KarSK (viide 3), § 119¹ komm. 3.2.

¹⁰⁸ § 119¹ koosseisutüübist: KarSK (viide 3) § 119¹ komm. 1-2, 5.1.

¹⁰⁹ Koos viidetega Riigikohtu lahenditele: KarSK (viide 3), § 28 komm 20. Kakluse (§ 119¹) ja hädakaitse piiritlemisest: **J. Sootak**. Isikuvastased süüteod (viide 7), ptk III vnr 54.

5.2. Kallaletung

See on kakluse kõrval teine § 119¹ koosseisutegu, mis seisneb vähemalt kahe isiku ründes kolmanda vastu. Rünnavast võib olla ka mitu, kuid kallaletungijaid vähemalt kaks. Seega kehtib siin minimaalselt vajaliku arvu 3 saamiseks karistusõiguse oma aritmeetika: 2 + 1, aga mitte 1 + 2. *Kallaletung* ise on muidugi üldkeeles mõiste, mis liitsõnana moodustub kahest osast: *kallale – jõuga ründama ja tungima – vastupanu ületades (minema)*.¹¹⁰

Need koos ülaltoodud karistusõigusliku aritmeetikaga annavad kallaletungi karistusõigusliku mõiste ning ütlevad, et tegemist on spetsiifilise karistusõigusliku terminiga, mille kasutamisel muus kontekstis tuleb olla ettevaatlik. KrK tundis kallaletungi mõistet §-s 75 (banditism), kus räägiti asutusele, ettevõttele või üksikisikule kallaletungimise eesmärgist, kusjuures samasuguse kallaletungiga võis olla tegemist ka röövimise korral.¹¹¹ Kallaletungist (*нападение*) räägivad Vene karistusseadustikus nt §-d 162 (röövimine), 209 (banditism), 360 (kallaletung rahvusvaheliselt kaitstud isikule) jm, kusjuures kallaletungi all mõeldakse ootamatut (*внезапное*) vägivalla kasutamist, samuti agressiivset õigusvastast tegevust, mis loob vägivalla vahetu kasutamise reaalse ohu.¹¹² KarS peale § 119¹ kallaletungi mõistet ei kasuta, kuid see termin ei tarvitse seaduse kohaldamisel olla välistatud – kohtulahendites võib leida *kallaletungi* isikuvastaste (§-d 113, 114, 121, 141)¹¹³, röövimiste (§ 200)¹¹⁴ ja avaliku korra rikkumise (§ 263)¹¹⁵ asjades; tõsi, pigem küll süüdistuse teokirjelduses kui koosseisu analüüsis. Seega tuleb kallaletungi sisustada nii üldkeeles tähenduses määratlemata õigusmõistena kui ka § 119¹ tähenduses konkreetse terminina.

5.3. Kakluses või kallaletungis osalemine

Ehkki § 119¹ pealkiri räägib üksnes kakluses osalemisest, sisaldub tekstis ka teine koosseisutegu – *osalemine kallaletungis*. Kui osalemise mõiste sisulised küsimused praegu kõrvale jätta, siis vähemalt terminoloogia seisukohalt tuleb nentida, et õiguskeelde on tulnud traditsioonilise *osavõtu* kõrvale uus mõiste. Osalusest räägib küll ka § 175¹ (juurdepääs lapspornole), kuid seal ei ole osalemine süüteo toimepanemise vorm.

KrK rääkis osavõtust kitsamas ja laiemas tähenduses: esimene tähendas kuriteo organiseerimist, kuriteole kihutamist ja kaasaaitamist (§ 17 lg 4–6), teine lisaks neile veel ka täideviimist (lg 3). KarS loobus ühe mõiste kasutamisest kahes tähenduses ning sätestab §-s 20 kaks teo toimepanemise vormi – *täideviimine* ja *osavõtt*, kusjuures viimane seisneb *kihutamises* (§ 22 lg 2) ja *kaasaaitamises* (lg 3). KarS § 119¹ *osalemine* nendes sätetes toodud osavõtu mõistele ei vasta, näiteks on osaleja iga isik, kes vaenulikul viisil mõjutab füüsiliselt või psüühiliselt teise osaleja vastu suunatud tegevust. Osaleja ei ole end kaitsev rünnatu või kaklejaid lahutada püüdev isik, ammugi mitte uudishimulik pealtvaataja.¹¹⁶

¹¹⁰ EES (viide 39), lk 122, 554-555.

¹¹¹ KrKK (viide 6), § 75 komm. 1a.

¹¹² UKK (viide 73), §-d 162 komm 2 ja 209 komm. 7.

¹¹³ Nt RK 3-1-1-77-15 p 2, 3.3, 3-1-1-82-16 p 1.1, 3-1-1-65-15 p 9, 3-1-1-108-13 p 16, 3-1-1-3-14 p 1-1.

¹¹⁴ Nt RK 3-1-1-91-16 p 1, 3-1-1-75-13 p 1.

¹¹⁵ Nt RK 3-1-1-113-12 p 1.1, 2.2.

¹¹⁶ Lähemalt: **J. Sootak**. Isikuvastased süüteod (viide 7), ptk III vnr 46-47.

5.4. Tahtevastane kaasamine

1) Kaasamine

Osalemine kakluses ei ole süüline, kui isik kaasati

kaklusesse tema tahte vastaselt (§ 119¹ lg 2); seadus kasutab paraku ebaõigesti terminit *osavõtt*, mõeldud on siiski *osalemist* ülaltoodud tähenduses. *Kaasamine* on suhteliselt uus termin, mis sisu poolest ei ole samane kaasaaitamisega ega muu osavõtuga või kaastäideviimisega §-de 21 ja 22 tähenduses. Kaasamine tähendab üldkeeles *kaasatõmbamist*: kaasa – *kellegagi koos, ühes võetud*, mis on taandatav algermaani ja vanaülemsaksa sõnale *χansa* (rahvas).¹¹⁷ *Kaasa tõmbamise* sünonüüm võib olla ka *kõitmine*, aga tähenduse *kaasa haarama* sünonüüm on *kaasa tõmbama*.¹¹⁸

Kaasamist tunnevad ka õigussõnastikud, sealjuures menetlusõiguse terminina – *kohtu vm menetluse kaasama*.¹¹⁹ Millegipärast ei paku seletussõnaraamat aga mitte *kaasamist*, vaid just *kaasatõmbamist* õigusterminina: *kaasama, ka jur kaasa tõmbama*.¹²⁰ Materiaalõigus (KarS) räägib kaasamisest ainult seoses lapse kaasamisega relvakonflikti (§ 102³), kus see relvarühmitusse võtmise ja värbamise kõrval tähendab lapse kasutamist sõjategevuses ilma teda rühmituse koosseisu arvamata.¹²¹ Kehtiv õigus aga *kaasatõmbamist* ei tunne, küll rääkis praeguseks kehtivuse kaotanud § 181 alaealise kaasatõmbamisest kuriteo toimepanemisele (KrK § 202¹ sätestas vastutuse ka alaealise kaasatõmbamise eest joomisele). Nendes tähendas see alaealise mõjutamist kuriteoks veenmise, hirmutamise, nõuandega või muul moel või kallutamist alkoholi süstemaatilisele pruukimisele.¹²² Olgu märgitud, et alaealise karistusõiguslikku kaitset ettenägev 11. peatüki 2. jagu räägib veel *mõjutamisest* (§ 175), *kättesaadavaks tegemisest* (§ 178), *ahvatlemisest* (§ 179), *võimaldamisest* (179¹) ja *kallutamisest* (§ 182), mida kõiki võib käsitada *kaasamise* sünonüümide või variantidena. *Kaasamine* on suhteliselt ulatuslikult kasutusel kriminaalmenetluses. Näiteks KrMS § 40¹: *kolmanda isiku kaasamine*, § 70: *pedagoogi kaasamine*, samas ka *juurde kutsumine*) jm, kuid sealgi puudub *kaasatõmbamine*. Kokkuvõtvalt võib öelda, et õigustermin on *kaasamine*, aga mitte *kaasatõmbamine*.

Kaasamise mõiste nii § 119¹ kui muude koosseisude tunnuseks vajab veel kohtupraktikas kujundamist. Küll ilmneb aga *kaasamise* kasutamine seksuaalsüütegude asjades (nendest lähemalt allpool punktis 6), kus näib olevat üldlevinud mitte lihtsalt sugulise iseloomuga tegu *temaga* (st partneriga), nagu ütleb *expressis verbis* nt § 141, vaid sugulise iseloomuga teole *kaasamine*.¹²³ Vägistamise asjades räägitakse siiski § 141 sõnastuse kohaselt suguühendusse *astumisest*.¹²⁴

¹¹⁷ EES (viide 39), lk 110.

¹¹⁸ A. Õim (viide 40), lk 137.

¹¹⁹ Mitmekeelne õigussõnaraamat. Tallinn: Juura 1998, lk 72; Õigusleksikon. Koost K. Maurer. Tallinn: Interlex 2000, lk 109 (kumbki ei tunne *kaasatõmbamist*).

¹²⁰ EKKS (viide 25) II.1, lk 20.

¹²¹ KarSK (viide 3), § 102³ komm. 2.

¹²² KarSK (viide 3), 3. vlj, 2009, § 181 komm. 2.2; KrKK (viide 10), § 202¹ komm. 3a.

¹²³ Nt RK 3-1-1-104-16 p 1.1, 3-1-1-18-14 p 1.1, 3-1-1-35-07 p 2.2 jt.

¹²⁴ Nt RK 3-1-1-104-16 p 1.1, 3-1-2-4-14 p 2 jt.

2) Tahte vastaselt

Vastavalt § 119¹ lõikele 2 on kaasatu süü aga ainult siis välistatud, kui kaasamine toimus tema *tahte vastaselt*. *Tahet* ei tohi segi ajada *tahtlusega*.

Tahtlus (lad *dolus*) on teatavasti karistusõiguslik mõiste, mis iseloomustab subjekti ehk toimepanija teo subjektiivset külge ning ilmneb kolmes vormis – *kavatsetus*, *otsene* ja *kaudne tahtlus* (§ 12 lg 3, § 16).

Tahe (lad *voluntas*) seevastu on karistusseaduses sageli kaitstava hüve kandja, kannatanu suhtumist iseloomustav mõiste. Nii räägib § 125 raseduse katkestamisest naise *tahte vastaselt*, §-d 126 ja 127 aga sellest teost naise *tahtel*. Kannatanu tahte vastasus on §-de 141 ja 143 (vägistamine ja suguühetele sundimine) koosseisutunnus, ka räägib § 266 hoone, ruumi vm valdaja tahte vastasusest. Siiski on seoses süüteokatsesest vabatahtliku loobumisega §-s 40 juttu isikust, kelle vastutust katse eest kontrollitakse – kas ta on loobunud edasisest tegutsemisest tema tahtest sõltumatute asjaolude sunnita. Vastusest sellele küsimusele sõltub tema edasine menetluslik seisund süüdi- või õigeks-mõistetuna. Sama kontrolli peab läbi tegema ka praegu vaadeldava § 119¹ koosseisu kontrollimisel isik, kes oli kaasatud kakluse.

Tahte üldmõiste õiguslikus tähenduses on psüühiline võime järgnevat tegu või selle tagajärge ette näha või soovida (tahe võib olla hüpoteetiline, konkludentne, objektiivne ehk väljendatud, subjektiivne ehk sisemine jne).¹²⁵ Õiguspühholoogia käsitab tahet kui teadlikku eneseregulatsiooni, mille alus on suunatud psüühiline aktiivsus.¹²⁶ *Tahe* (isiku *tahtel* või tema *tahte vastaselt*) karistusõiguslikus tähenduses on ülalnimetatud koosseisude tunnus ning neid mõisteid tuleb ka vastavalt sisustada. Mõistagi on *tahe* ja *tahtlus* kui psüühikat iseloomustavad nähtused omavahel seotud, eelkõige tahtluse voluntatiivse elemendi kaudu.¹²⁷ Kehtiva õiguse kontekstis tuleb neid mõisteid siiski selgelt lahus hoida.

Kohtupraktikas kasutatakse *tahet* ootuspäraselt nt asjades, mis puudutavad järgmisi paragrahve: § 136 (ebaseadusliku vabaduse võtmine: tahte vastane kinnipidamine), § 141 (vägistamine: suguühete kannatanu tahte vastaselt), § 255 (kuritegelik ühendus: organisatsiooni tahe), § 266 (omavoliiline sissetung: sisenemine valdaja tahte vastaselt) jms asjades.¹²⁸ Ebaõige on aga rääkida *ühtsest tahtest* jätkuva süüteo tunnusena¹²⁹, sest seda koosseisutüüpi iseloomustab *ühtne tahtlus*.¹³⁰

6. Seksuaalsüüteod

6.1. Sooneutraalsus

KarS 9. peatüki 7. jao praeguses redaktsioonis on seksuaalsüütegude koosseisud üles ehitatud kui süüteod seksuaalse enesemääramise vastu, mis tähendab karistusõiguse loobumist kehtestada või kinnistada seksuaalmoraali ühiskondliku kõlblustunde, isiku seksuaalse vooruslikkuse vms

¹²⁵ Õigusleksikon (viide 119), lk 306.

¹²⁶ T. Bachmann, R. Maruste (viide 34) III, lk 40; T. Bachmann (viide 33), lk 85.

¹²⁷ Lähemalt nt: KarSK (viide 3), § 16 komm. 6.

¹²⁸ Nt: RK 3-1-1-73-14 p 1.2 (§ 136), 3-1-1-34-12 p 1 jj, 3-1-1-26-12 p 1.2 (§ 141), 3-1-1-65-14 p 21 (§ 255), 3-1-1-17-16 p 1.1, 3-1-1-36-15 p 2.1 (§ 266).

¹²⁹ RK 3-1-1-42-15 p 24.

¹³⁰ Jätkuva süüteo mõistest lähemalt: J. Sootak (koost.). Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010, ptk VI vnr 42.

tähenduses.¹³¹ Sellega seoses on õigusterminoloogiast kadunud *suguline kire* ja *kire ebaloomulik rahuldamine* (KrK § 115¹; KarS §143 säilitas *sugulise kire* siiski kuni 2015. aasta karistusõiguse revisjonini), *sugukõlvatu tegevus*, *kõlbeline rikkumine* ja *liiderlik tegevus* (KrK § 117 eri redaktsioonid), *pederastia* (KrK § 118). Samamoodi on läinud kasutusest välja ka sellised sugulist tegu iseloomustavad väljendid nagu *loomuvastane* tegu või *amoraalne* tegevus.¹³²

Olulise sisulise muudatusena tuleb nentida seksuaalsüütegude koosseisude muutumist sooneutraalseks. Sellega seoses on nt KarS §-s 141 (vägistamine) võrrelduna KrK §-ga 115 sõna *naisisik* asendatud sõnaga *inimene*. Seega on vägistamine senise suhte *mees naist* kõrval võimalik ka viisil *naine naist, mees meest* ja *naine meest*.

6.2. Vägistamine ja muu seksuaaltegu

Vägistamine tähendab *vägisi võtmist*, millegi vastu tahtmist tegemist, eelkõige vägivaldset suguühet, aga ka üldisemalt kellegi või millegi kallal jõu või vägivalla kasutamist. Koguni toimetaja võib autorit vägistada, ka keelt saab vägistada, endale kooki sisse vägistada jm.¹³³ Sama tüvi on ka vene keeles (*изнасилование; насилуе* – vägivald), samuti saksa keeles, kus näib üldmõistena olevat kasutusel seksuaalne kuritarvitamine (*sexueller Mißbrauch*), mille üks vorme on vägistamine (*Vergewaltigung; Gewalt* – vägivald).

Karistusõiguslik vägistamise mõiste on muutunud. Kui KrK § 115 tähenduses oli see tavaline suguühe mehe ja naise vahel (vaginaalne suguühe, *coitus per vulvam*), siis praegu on see KarS §-des 141 jj asendunud märksa laiemaga mõistepaariga *suguühe* ja *muu sugulise iseloomuga tegu*. Suguühet määratleb Riigikohus kui sugulist laadi tegevust, millesse on kaasatud (veel üks kaasamise õiguslikult tähenduslikke vorme!) vähemalt ühe poole suguelund.¹³⁴ Muu sugulise iseloomuga tegu on märksa ebamäärasema sisuga, olles mistahes inimese kehaga seotud sugulist laadi tegevus, mis ei ole suguühe. Kirjanduses on kasutusel ka lihtsam termin *seksuaaltegu*, mida tuleb sellisena §-de 141, 143, 144 ja 145 kontekstis eristada *suguühetest*. Lisaks kasutab kirjandus siin seksuaalteo tüüpilise näitena igati sobivat õigusterminit *käperdamine*.¹³⁵

Alates 23.12.2013. aastal jõustunud muudatusest on senine, nii Eesti NSV kriminaalkoodeksi kui selle eelkäija, meilgi kuni 1961. aastani kehtinud Vene NFSV 1926. a kriminaalkoodeksi¹³⁶, samuti EW 1929. a kriminaalseadustiku¹³⁷ aegadest pärinev *suguühendus* asendatud *suguühtega*.¹³⁸ Siiski võib leida kohtupraktikast küllaltki sageli ka mitmesuguseid *vahekordi* – kas lihtsalt *vahekord*¹³⁹ (küll vastavas kontekstis) või *seksuaalvahekord*¹⁴⁰, *suguline vahekord*¹⁴¹, *vaginaalne, anaalne* ja

¹³¹ Lähemalt: J. Sootak. Keelatud, järelikult paha. – J. Sootak. Kuri karjas. Tartu: Ilmamaa 2008, lk 53 jj.

¹³² KrKK (viide 10), §-d 115¹ komm 3b-c, 117 komm 2a, 118 komm. 1.

¹³³ ÕS (viide 39), lk 1078; EKS (vägistama:

<https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=v%C3%A4gistama&F=M>).

¹³⁴ Lähemalt koos viidetega Riigikohtu lahenditele: KarSK (viide 3), § 141 komm. 3.2; lisaks RK 3-1-1-26-12 p 12.

¹³⁵ KarSK (viide 3), § 141 komm. 3.3.

¹³⁶ Nt: VNFSV kriminaalkoodeks. Moskva: NSVL Kohtu RK Juriidiline Kirjastus 1944, §-d 151 – 154 a.

¹³⁷ Koos mõistetega (*loomulik* ja *ebaloomulik suguühendus, kiimaline tegu* jm): KrSK (viide 67), §-d 476 komm. 3, 479 komm. 3, 480 komm. 3.

¹³⁸ RT I 2013, 5.

¹³⁹ Nt RK 3-1-1-34-12 p 6.5, 3-1-1-109-10 p 3.

¹⁴⁰ Nt RK 3-1-1-34-12 p 1.1, 3-1-1-48-11 p 2.1.

¹⁴¹ Nt RK 3-1-1-73-15 p 2.

*oraalne vahekord*¹⁴². Iseenesest ei ole see vale, sest *suguühe* tuleneb tegusõnast *ühtima* ja see omakorda tähendab *ühte* või *kokku langemise* ja *ühinemise*, *üheks liitumise* kõrval ka *suguühet* ja *seksuaalvahekorda*.¹⁴³ Kirjanduses on üritatud võtta kasutusele *suguühet* ja muud sugulise iseloomuga tegu ühendav üldmõiste – *seksuaaltegu* ja *seksuaalakt*.¹⁴⁴

Kohtulahendites on *ühtimine* kokkulangevuse tähenduses küll kasutusel (nt seaduste kohaldamisalade *ühtimine*, kohtueelsete ütluste *ühtimine* kohtus antutega jms), kuid *ühtimist* *suguühete* tähenduses *seksuaalsüütegude* asjades mul Riigikohtu lahendite kaudu leida ei õnnestunud. Siiski nenditakse ühes vägistamisasjas, et süüdistatav astus kannatanuga *seksuaalvahekorda*, *ühtisid* aga nende ütlused.¹⁴⁵

Omapärane, ehkki sisuliselt arusaadav väljend on ka *vaginaalne vägistamine*.¹⁴⁶

6.3. Uued terminid

1) *Abitus* ja *arusaamisvõime*

Vägistamine on *suguühe*, mis saab võimalikuks vägivalla või kannatanu *abituse* tõttu. Viimast terminit (*abitu seisund*) kasutas küll KrK § 115, kuid KarS enam mitte, rääkides kannatanu seisundist, „milles ta ei olnud võimeline vastupanu osutama või toimunust aru saama“ (§ 141 lg 1). Kirjanduses ja kohtupraktikas on siiski üldlevinud kirjeldada seda seisundit kui *abitust*, täpsemalt kui *abitu seisundit*.

Viimase aja lahendites ja kirjanduses on aga kasutusele võetud pisut muudetud keelend *abitus-seisund*.¹⁴⁷ See on kindlasti parem, sest *abitu* ei ole mitte seisund, vaid kannatanu. Süvenemine mõistesse *abitu* näitab aga tähendusi *väeti*, *jõuetu*, *kohmakas*, *oskamatu*, *saamatu* (kirjanduse andmetel on Jaan köögis *mehelikult abitu*).¹⁴⁸ Siit võib järeldada, et *abitus* tähendabki seisundit, *abitu* on vastavas seisundis inimene, mistõttu täiesti piisaks terminitest *abitu* ja *abitus* (kavatsen võtta need isikuvastaste süütegude õpiku järgmises väljaandes kasutusele).

Abitus tähendab nii võimetust toimuvat mõista kui ka füüsilist võimetust vastupanu osutada. Viimane tähendab seega füüsilist allajäämist ning siit tulenevalt on kirjanduses ja kohtupraktikas tulnud käibele uus mõiste: (füüsiline) *allajäämus*.¹⁴⁹

Vaimne abitus on võimetuse lapsealisuse, teadvusetuse või vaimse puude tõttu mõista suguelu olemust või osutada vastupanu. KarS on varasema karistusõigusega võrreldes võtnud §-s 147 east tuleneva *abituse* tähistamiseks kasutusele uue termini – alla kümne aasta vanuse lapse *arusaamisvõimetuse*.

Sisuliselt võib olla *arusaamisvõimetu* ka *vaimuhaige*, nõrgamõistuslik, nõdrameelne vm psüühikahäirega isik. Ei ole raske märgata, et toodud loetelu sarnaneb § 34 omaga, kus see kirjeldab

¹⁴² RK 3-1-1-26-12 p 7.

¹⁴³ Ühtima: EKKS (<https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=%C3%BChtima&F=M>).

¹⁴⁴ KarSK (viide 3), § 145¹ komm. 3.2.

¹⁴⁵ RK 3-1-1-48-11 p 15.

¹⁴⁶ RK 3-1-1-3-14 p 1.2.

¹⁴⁷ Mõistest lähemalt koos viidetega kohtulahenditele: KarSK (viide 3), § 141 komm. 3.6.

¹⁴⁸ ÕS (viide 39), lk 33, EKKS (viide 25) 1, lk 26.

¹⁴⁹ Koos viidetega kohtulahenditele: KarSK (viide 3), § 141 komm. 3.5.2; RK 3-1-1-48-11 p 9.1.

süüdimatust. Nagu seksuaalsüüteo kannatanu, nii ka õigusvastase teo toime pannud süüdimatu või ea tõttu süüvõimetu isik ei saa aru teo ebaõigussisust või ei suuda oma käitumist vastavalt sellele arusaamisele juhtida. Niisuguse mõnetise kokkulangevuse ehk ühtimise tõttu on varem kirjanduses kasutatud terminit *süüdimatu* ka seksuaalsüüteo kannatanu abituse kirjeldamiseks.¹⁵⁰ See ei ole aga õige. Tõesti, mõlemal juhul käib arusaamisvõime (õieti küll selle puudumine) teo kui kuriteo ebaõigussisu kohta, kuid sellega kokkulangevus ka piirdub. Õigusvastase teo toimepannud isiku puhul kontrollitakse, kas ta sai aru oma teo kui kuriteo ebaõigussisust ja kas ta oli võimeline jätma see tegu tegemata. Kannatanu abituse kontrollimine peab aga andma vastupidiselt vastuse küsimusele, kas ta oli võimeline väljendama teo suhtes tahtevastasust või sellele vastu hakkama. Süüdimatuse kontroll peab andma vastuse küsimusele, kas isik oli süüdiv ja seega ka süüdi; kannatanu seisundi kontroll mõistagi sellist küsimust ei püstita.

Abitu seisundi mõiste on kasutusel ka §-s 133, kus see on üks inimkaubanduse koosseisu tunnus. Sisuliselt langeb see mõiste ilmselt kokku ehk ühtib vastava seisundiga seksuaalsüütegude juures. Lisaks aga nimetab § 133 lõige 1 ja määratleb lõige 5 veel *haavatava seisundi*, millel ei ole küll midagi pistmist vaimse haavamise kui solvamisega isikuvastastes süütegudes (ülal p 3.5.1) ning mis tähendab sisuliselt isiku majanduslikku vm sundseisu, mis motiveerib teda tegema talle eetilisel või muul põhjusel vastuvõetamatut tööd. Haavatav seisund kui koosseisutunnus külgneb omakorda sellistega nagu *sõltuvus teisest isikust* § 133 lõikes 1, *sõltuvus süüdlasest* § 143 lõikes 1 ja *mõjuvõim* § 143² lõikes 1.¹⁵¹ Nende mõistete sisuline piiritlemine on muidugi edasise kohtupraktika küsimus, praegu tuleb aga nentida head näidet, ehkki kahjuks küll halba olukorda, kus terminoloogilise mitmekesisuse taga ähvardab sisuline ebamäärasus.

2) Seks ja bordell

Olgu see üllatus või mitte, aga karistusõigus on alates 2013. aastast võtnud kasutusele uudissõna *seks*. Nimelt näeb § 145¹ ette vastutuse alaealiselt seksi ostmise eest. Paragrahvi sisuga tutvumisel ilmneb, et seks ei tähenda midagi muud kui teiste seksuaalsüütegude koosseisudest juba tuttavat *suguühet* või muud sugulise iseloomuga tegu. Miks need kindlad mõisted oli vaja seksi mõistega paragrahvi pealkirjas üle kirjutada, jääb paraku selgusetuks.

Uus karistusõiguslik termin on ka *bordell*, mis vägagi vaieldava paigutuse järgi paikneb küll mitte seksuaalsüütegude, vaid vabadusevastaseid süütegusid käsitleva 9. peatüki 6. jao § 133² lõikes 5. Lühidalt väljendudes on bordell ruum või piiratud ala, kus vahendatakse prostitutsiooni.¹⁵² Kriminaalkoodeksis oli *bordell* tundmatu, see-eest oli seal kasutusel pisut naljakas termin *salaurgas* (§-d 201 ja 201⁴). Karistatav oli muuhulgas *salaureka pidamine liiderdamiseks* (§ 201), kusjuures *liiderdamise* mõiste oli seotud *prostitutsiooniga* ning *bordelli* seaduse kommentaar ei kasutanud.¹⁵³

Bordell on õigusterminina kasutusel ka saksa õiguskeeles¹⁵⁴, kuna aga Vene Föderatsiooni koodeks on jäänud *salaureka* juurde – § 241: *притон для занятий проституцией* (*salaurgas prostitutsiooniga* tegelemiseks). KrK ega KarS ei ole üle võtnud ka teist arhailist ja tänapäeval ilmselt samuti

¹⁵⁰ KrKK (viide 10), § 115 komm. 5c.

¹⁵¹ Mõisted: KarSK (viide 3), §-d 133 komm 3.2.6-3.2.8, 143 komm 3.3, 143² komm 3.3.3.

¹⁵² Põhjalikumalt bordelli mõistest: KarSK (viide 3), § 133² komm.3.1.5.

¹⁵³ KrKK (viide 10), § 201 komm. 2.

¹⁵⁴ StGB-Schönke/Schröder (viide 61), § 180a vnr 2.

koomilisena tunduvat *pordumaja*, mis oli aga kasutusel Vene NFSV KrK §-s 155, samuti KrS § 462 punktis 2 ja §-s 493.¹⁵⁵ Bordelli nimetavad meie sõnastikud lihtsalt lõbumajaks¹⁵⁶, mis näib olevat tõlkena üle võetud saksakeelsest *Freudenhaus*’ist. *Bordell* saksa keeles tuleb aga germaani-romaani-hollandi päritoluga *Bretterhüttchen*’ist (sks *Brett* – laud, *Hütte* – hütt, onn, hurtsik).¹⁵⁷ Maakeeli võiks see olla hellitavalt puumajake, aga karmimalt öeldes laudadest putka, kus tegutsevad prostituudid. *Pordumaja* ei tule siiski *bordellist*, vaid *pordust*, skandinaavia sõnast *port* (sadam), mis on andnud põhjuse nimetada teatud naisi *sadamanaisteks*, seega hooradeks.¹⁵⁸

Ka § 133² paragrahvi pealkiri – kupeldamine – on praeguses õiguskeeles uus, ehkki iseenesest tuntud mõiste. Tuleb see saksakeelsest sõnast *Kuppelei*, mis tähendab (nagu meiegi KarS §-s 133²) seksuaalsuhete vahendamist. See sõna omakorda tuleb aga süütust tehnilist laadi mõistest *kuppeln*, *Kupplung* – seadme osade omavaheline sidumine, kokkuhaakimine, tähendades seega ka *sidurit*.¹⁵⁹ Kriminaalkoodeks seda mõistet siiski ei tundnud, kuid see oli kasutusel Vene NFSV 1926. a kriminaalkoodeksis (§ 155) ja Eesti Vabariigi 1929. a kriminaalseadustikus (§ 487).

7. Lõpetuseks

Isikuvastaste süütegude terminoloogia on kirev ja uurimiseks põnev – nagu inimene isegi. Isiku karistusõiguslik kaitse ulatub viljastatud munaraku kaitsest ektogeneesi ehk katseklaasis inimeseks kasvatamise eest kuni surnu väärika kohtlemiseni. Vahepeal tuleb põigata kliinikusse ja bordelli, kus iganes inimest võib leida. Mõistagi on oluline isiku karistusõigusliku kaitse sisuline külg, kuid nagu inimene mõtleb keele abil, nii väljendab õigus end terminites.

¹⁵⁵ Et Eestis olid ka tollal niisugused asutused keelatud, siis on seaduse kommentaar selles küsimuses vägagi lakooniline: „pordumaja – nn lõbumaja“. KrSK (viide 67), § 462 komm. 3.

¹⁵⁶ ÕS (viide 39), lk 102; A. Õim (viide 40), lk 39, EKKS (viide 25) 2, lk 189.

¹⁵⁷ Duden. Fremdwörterbuch. 5. Bd. 6. Aufl. Mannheim ua: 1997, lk 126.

¹⁵⁸ EES (viide 39), lk 381.

¹⁵⁹ EES (viide 39), lk 192–193; Wörterbuch der deutschen Sprache (viide 104), lk 571. Suur saksa-eesti seletav sõnaraamat (viide 106), lk 367 seksuaalsuhete vahendamise tähendust *Kupplung*’ile ei annagi ja *Kuppelei* puudub sealtd üldse.